e*forum

Píše Jiří Hubáček

(E*forum, 15. 02. 2023)

Delší dobu přetrvávající zájem o vydávání cestopisné literatury přinesl v rámci ediční řady *Itineraria* nakladatelství Argo edici dnes neprávem zapomínaného díla rakouské cestovatelky **Idy Pfeifferové** (1797–1858). Svazek, připravený Veronikou Faktorovou (jež se problematice cestopisu 19. století intenzivně věnuje), přináší nové vydání jejího prvního cestopisného textu *Reise einer Wienerin in das Heilige Land*, a to v dobovém českém překladu **Jana Evangelisty Štěpána Křečka** (1814–1890) z roku 1846. Jak je v této ediční řadě zvykem, dostává se čtenáři do rukou kvalitně zpracovaný text, opatřený nejen bohatými komentáři, ale rovněž nezanedbatelným ilustračním materiálem (jenž v případě obrozenské češtiny představuje pro současného čtenáře snad rovněž jistou pomoc při orientaci v textu samém). Několik následujících kritických poznámek má tedy pouze poukázat k jednotlivostem, jež představují drobné „vady na kráse“ kvalitně připravené edice.

Jak je v ediční řadě *Itineraria* zvykem, předchází vlastnímu textu cestopisu obsáhlá úvodní studie. V ní se V. Faktorová zamýšlí především nad rolí Pfeifferové jako cestovatelky v prostředí biedermeierovské Vídně kolem poloviny 19. století a nastiňuje rovněž její stručný životopis. Je škoda, že o autorčině životě po vydání její cestovatelské prvotiny (na niž je pozornost zaměřena především) se mnoho nedozvíme; podrobnější analýza dalších autorčiných cestopisů (zejména těch, jež se vztahovaly k jejím fenomenálním cestám kolem světa) by umožnila juvenilii zasadit do celkového kontextu autorčina díla a jeho vývoje. Ve vztahu k editovanému textu by bylo užitečné připomenout alespoň její další pohled na Konstantinopol, jak jej autorka prezentuje (právě z perspektivy již dříve viděného) na konci své první *Cesty kolem světa* (*Eine Frauenfahrt um die Welt*).

Výklad literárního díla Pfeifferové jako typického produktu biedermeierovské kultury je sice jistě oprávněný (srov. např. bravurní analýzu uplatňování životních standardů vlastních společenské vrstvě cestovatelky /s. 33/), někdy se však nelze ubránit pocitu, že za biedermeierovské je označováno i to, co má v rámci cestopisné literatury daleko širší perspektivy a přesahy. Je to především kontakt mezi „naším“ a „cizím“, charakterizovaný mj. „zabudováním alterity do vlastních kulturních struktur“ (s. 31), které není typické jen pro biedermeier, ale pro veškeré pozdější „turistické cestopisy“. Vždyť za vrcholně biedermeierovského autora by pak bylo nutno označit i takovou osobnost, jakou byl Josef Kořenský. Stejně tak fenomén kráčení ve vlastní kulturní minulosti je pro oblast Předního Východu (a Palestiny a Egypta zvlášť) obecně typické od nejstarších dob. Cestopisné texty o těchto zemích historicky můžeme číst jako neustálý kontakt s pretexty, znemožňujícími vidět jinak či něco jiného než dřívější

cestovatelé, a snahu vymanit se z takto budovaných rámců. Pro Pfeifferovou je přitom těchto rámujících tradic a pretextů hned několik, jak V. Faktorová správně upozorňuje. Jsou jimi jak Lamartineův či Chateaubriandův cestopis (s. 23; je nejasné, proč Lamartinovu *Voyage de Orient* cituje editorka výhradně podle dobového německého překladu /srov. např. s. 341/), tak předchozí ženské cesty do této oblasti. S kontaktem s těmito pretexty pak bezprostředně souvisí i základní moment „očekávání a zklamání“ (s. 23), který je jedním z určujících rysů (zejména exotického) cestopisu jako celku. Proto také vyhledávání „ukrytých míst“ (s. 32), poskytujících možnost nového a jiného, osobitého vnímání, není typické jen pro biedermeier – jde daleko spíše o obecnější reakci na výše popsaný fenomén (srov. první cestopisy indologa O. Pertolda). Někdy poněkud jednostranné odkazy k biedermeierovskému vidění světa se občas promítají i do jednotlivostí: kuřecí líhně v Káhiře obdivuje nejen „hospodyňka“ Pfeifferová, ale rovněž renesanční a s „antickou knihovnou“ cestující Harant nebo misijní cestu konající Prutký.

Je-li další rovinou předmluvy zvýraznění Pfeifferové jako ženské cestovatelky, postrádáme v pokusu o její zasazení do tradice cest žen do Orientu (s. 16–18) rozsáhlejší analýzu díla Mary Wortley Montagu (1689–1762), jež byla svým kontaktem s Orientálkami vzorem řadě dalších cestovatelek. Tento kontakt tak není inovací Pfeifferové (s. 35), ale má rovněž svou tradici – již mimochodem dokládá i později publikovaný cestopis Pauline Nosticové (1801–1881). Právě komparace s (byť časově pozdějším) dílem Nosticové (*Johann Wilhelm Helfers Reisen in Vorderasien und Indien*, 1873, dodatek 1878), popisujícím ovšem cestu konanou právě koncem třicátých let 19. století, by snad napomohla blíže osvětlit specifika obou cestovatelek, jejich způsobu vidění a transformace tohoto vidění do podoby cestopisu, neboť nabízejí dle našeho mínění celou řadu výrazných nejen věcných, ale především tematických konvergencí.

Že ostatně biedermeierovské vidění světa čerpá do značné míry z vidění romantického (jež specificky transformuje), ukazuje editorčina bravurní analýza pojmu „malířský“ cestopis. V této souvislosti nepokládáme ovšem za šťastnou volbu českého ekvivalentu k německému „malerisch“: výraz „pitoreskní“ sice odpovídá původnímu „pitoresque“, nicméně dnes evokuje spíše bizarnost, přemrštěnost, nepatřičnost (jak si Faktorová sama uvědomuje /s. 344/) než malebnost a „malířskost“; proto bychom (přes editorkou uváděné výhrady) preferovali ekvivalent „malebný“, případně – navzdory jeho kalkovost – „malířský“.

Tyto poznámky k úvodní studii snad naznačují šíři možných interpretací fenoménu cestopisu, jenž dle našeho názoru nelze vždy bezezbytku vykládat dobově podmíněnými artikulacemi „vidění světa“. Větší rozpaky než úvodní studie může vzbudit realizace vlastní edice. Nejde tu jen o proklamovanou snahu po vytvoření „čtenářsko-kritické edice“ (s. 403), vedoucí někdy k poněkud sporným textovým úpravám (jako k eliminaci „z dnešního pohledu nadbytečných spojek“ /s. 406/), ale především o praktickou realizaci tohoto záměru. Ochotu uvést všechny větší zásahy emendačního charakteru jednotlivě v ediční poznámce (s. 402) značně retarduje fakt,

že jejich rozsáhlý výčet (s. 407–408) nezahrnuje odkazy k lokacím ve vlastní edici, k nimž se jednotlivé případy vztahují. Řada větších zásahů je sice komentována rovněž v poznámkovém aparátu, domníváme se však, že to spíše narušuje jinak encyklopedicky věcný charakter těchto vysvětlivek a že podobná upozornění by bylo účinnější (jak bývá tradičně zvykem) zařadit do seznamu emendací v rámci ediční zprávy. Úsilí vyjít rozsáhlými zásahy vstříc čtenáři zároveň poněkud odporuje rozhodnutí ponechat některé čistě grafické záležitosti především v případě psaní proprií (v textu zůstává Jerusalém i Nabuchodonosor, stejně jako lybická – tj. libyjská – poušť). To jen posiluje přesvědčení, že „čtenářsko-kritická“ edice se snaží nabídnout text nejen přijatelný pro dnešního čtenáře, ale zároveň evokující (někdy i takto neústrojnými – a chtělo by se říci „lacinými“ – prostředky) určitou antikvárnost.

Při pozorném čtení však vyvstanou otázky především nad kvalitou závěrečných korektorských čtení, neboť na edici podobného typu obsahuje kniha řadu zcela zjevných přehlédnutí. Ta jsou někdy jen zjevnými „překlepy“ (např. vydávávajícími m. vydávajícími /s. 207/, srdnatí m. srdnatostí /s. 277/; Antiocha Ehifana m. Epifana /s. 360/, kalkultské m. kalku[t]tské kohouty /s. 383/), někdy však tato nepozornost vede k možným významovým posunům v textu („chrámek to z kusů skalních, z bání a bez vchodu“ m. …s bání /s. 156/). To se týká zejména případů chybné interpunkce, působící někdy zcela zjevný nepatřičný významový posun („jeskyně, kde vojáci Krista Pána, z roucha svléknuvše, o oděv jeho metali los“ evidentně m. …vojáci, Krista Pána … /s. 149/, kde jistě nejde o Kristovy vojáky). Nečetná (i když málo šťastná) jsou přehlédnutí v deklinaci (kloci m. klocy /s. 265, mask. inam./), problematické je někdy řešení spřežek („na místo parní lodi člunu použíti se musí“ m. namísto /s. 68/, „nad obyčejně“ m. nadobyčejně /jako neobyčejně, s. 143/, „za jedno a za druhé“ ve smyslu „zaprvé, zadruhé“ /s. 352/). Mrzutých je rovněž několik opomenutí při přepisu původního textu („sixtinské kaple, kde se největší díla mistrovská díla /…/ nacházejí“ /s. 324/) nebo nevydařená oprava v původním tisku porušeného místa na znění „dělali jsme zajížďky dělati“ (s. 258; srov. i pozn. 39 na s. 377).

Samostatnou kapitolu představuje řešení poznámkového aparátu. Kvitujeme snahu zachovat alespoň největší část Křečkových překladatelských poznámek, stejně jako jejich odlišení kurzivou, za nešťastné ale pokládáme řešení, odpovídající patrně standardní podobě ediční řady nakladatelství Argo, totiž situovat tyto poznámky (původně umístěné pod čarou) za překlad po bok editorským vysvětlivkám. Tím dochází k roztříštění dobového českého překladu na jeho „překladovou“ a „poznámkovou“ část, jež se někdy dostává do nebezpečné blízkosti komentářů moderní editorky (zejm. tam, kde si oba komentáře navzájem do značné míry odporují – srov. např. pozn. 20 na s. 371). Dále je otázkou, zda neopravovat některé zjevné Křečkovy chyby, jako je nesmyslné datování etruského obležení Říma do r. 509 n. l. (pozn. 103 na s. 390) či Vergiliovy smrti do r. 34 n. l. (pozn. 32 na s. 384). Podobná opominutí ostatně občas zůstávají i v editorských komentářích, bohužel patrně opět vlivem korektorovy nepozornosti; součástí Osmanské říše se Jeruzalém jistě nestal roku 517 (s. 362) a Palermo Foiničané založili sice v 7. století, ale před n. l. (pozn. 14 na s. 381). Skutečně věcné chyby jsou v editorčiných komentářích ojedinělé,

a je třeba vyzdvihnout jejich pečlivost a informovanost; zaráží nicméně, jestliže latinskému „nejvyššímu pohanskému bohu Římanů“ přisuzuje řecké jméno Zeus, a nikoli náležité Iuppiter (pozn. 89 na s. 389). Stejně je otázkou, zda se evidentní narážky na Byronovo přeplavání Helléspontu vztahují skutečně ke II. zpěvu *Dona Juana* (srov. s. 25, 352) anebo spíše k básni *Written After Swimming From Sestos to Abydos*; dobový čtenář ostatně velmi dobře znal i původní tradici o Héró a Leandrovi (především z Ovidiových *Heroines*). Skutečný problém pak nastává v případě Harantova cestopisu a jeho užití v Křečkově překladu. Zaráží především informace o tom, že jeho text byl „sepsán v češtině a uveřejněn v němčině“ (pozn. 41 na s. 377), jako by autorka nebyla obeznámena s existencí českého originálního vydání z r. 1608, jež Křeček evidentně parafrázuje (srov. moderní edici v *České knižnici* z r. 2017, sv. II, s. 207), a nepotřebuje se tak utíkat k (poměrně obskurnímu) pozdějšímu německému překladu.

Celkově lze uzavřít, že i přes všechny výše uvedené jednotlivosti je počin Veroniky Faktorové záslužnou kapitolou ve zpřístupňování obrozenské cestopisné literatury současnému čtenáři. Je proto škoda, že se tomuto záslužnému počinu nedostalo svědomitější redakční a korektorské práce ze strany nakladatele.

Ida Pfeifferová: *Cesta do Svaté země a Egypta, podniknutá od března do prosince roku 1842*. Z němčiny přeložil Jan Evangelista Štěpán Křeček, ed. Veronika Faktorová. Praha: Argo, 2022 (*Itineraria*, sv. 11), 431 s.

www.ipsl.cz